

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДИСКУРСУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Горобченко Наталія Володимирівна,

кандидат педагогічних наук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми. На основі сучасних міжнародних вимог випускник вищого навчального закладу [3] має володіти навичками і вміннями створювати тексти різного ступеня складності, які відповідають певному стилю та жанру писемного мовлення. Зокрема, в Програмі з німецької мови для університетів/інститутів [5] обґрунтована необхідність оволодіння першокурсниками основами створення цілісного висловлювання, а саме вмінням написання дискурсу. Проаналізувавши вимоги Програми [5], вважаємо за необхідне зосередити увагу на письмових текстах, в основі яких лежать опис і розповідь, оскільки вони в повній мірі відображають загальні закономірності створення писемного дискурсу. Оволодівши вміннями написання дискурсу-опису/розповіді, студенти можуть не лише ознайомитися з особливостями побудови дискурсу і вимогами до нього, але й навчитися аналізувати текст, планувати писемне висловлювання, логічно викладати думки і редагувати текст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням формування іншомовної писемної компетенції присвячені праці І.А. Андрійко, Н.Д. Арутюнової, Г.Г. Бедросової, Т.В. Глазунової, А.В. Горбунова, Н.В. Єлухиної, А.В. Конобеєва, Gumperz J.J., Harris Z. S. та ін. Практика ж показує, що не дивлячись на новації, запропоновані вченими та методистами, відсутні спеціальні дослідження, присвячені методиці навчання написання

тексту/дискурсу, зокрема написання дискурсу описового та розповідного характеру.

Метою статті є спроба визначити поняття «дискурс», його характеристики та етапи створення в процесі навчання писемного мовлення майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Базовий характер для навчання майбутніх учителів ПМ має дискурсивна компетенція (ДК), основною якої є дискурс. Термін „дискурс” розглядається лінгвістами як продукт, засіб та об’єкт комунікації в його соціолінгвістичних аспектах [1, 6].

У свою чергу, „дискурс” – термін багатозначний. Трактуювання цього поняття значно змінювалося протягом 20 років. Ми дотримуємося визначення поняття „дискурс” як „зв’язного” тексту в сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, соціальними, психологічними та ін.) факторами; тексту, взятого в аспекті подій; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмів їх створення [2].

В свою чергу, ми використовуємо два поняття – дискурс і текст, оскільки необхідно навчати *дискурсу/тексту* описового й розповідного характеру, тобто характеристики *продукту/тексту* не залишаються без уваги, а розглядаються нами у зв’язку з процесом створення – побудови, організації, продукування дискурсу/тексту [1, 6].

Дослідження дискурсивних характеристик тексту дає можливість визначити знання і вміння, володіння якими необхідні тим, хто навчається спілкування з іноземними партнерами [2, 4]. У комунікативному навчанні перевага терміна „дискурс” пояснюється тим, що дискурс має такі характеристики тексту як цілісність, зв’язність, осмисленість, зручність для читання [1, 6].

Наступним етапом є розгляд основних характеристик дискурсу-опису/розповіді, а значить дискурсивних властивостей. **Властивість**

цілісності та співставна з нею властивість зв'язності вважаються базовими, основними якісними характеристиками дискурсу/тексту [1, 2, 6].

У свою чергу, ми вважаємо більш доречним у методичних цілях трактування цілісності Н. В. Безсмертної (1972) та О. І. Москальської (1981), слідом за якими ми розрізняємо **змістову цілісність** тексту – єдність теми в тексті; **комунікативну цілісність**, яка характеризується комунікативною наступністю складників тексту і **структурну цілісність**, яка відображається у зовнішніх сигналах – лінгвістичних засобів зв'язку між реченнями. Структурна цілісність – зв'язність тексту – є зовнішнім відображенням змістової і комунікативної цілісності [2, 6]. Відповідно дискурс-опис і дискурс-розповідь мають характеризуватися змістовою, комунікативною та структурною цілісністю.

Наступною характеристикою дискурсу є **зв'язність**. Зупиняючись детальніше на зв'язності, необхідно зазначити, що більшість методистів формують мету навчання ІМ як навчання зв'язного мовлення (як усного, так і писемного) [4, 6]. Тобто існує деяка двозначність понять „зв'язне мовлення”, „зв'язний текст”, „зв'язний дискурс”. Як відомо, термін „когерентність” часто трактується як зв'язність, хоч у сучасній лінгвістичній літературі розглядається цілісність змістова, комунікативна і структурна, тобто зв'язність розуміється як наявність структурних засобів зв'язку. З іншого боку, цілісний текст є зв'язним не лише завдяки засобам структурного зв'язку між частинами тексту, але й у результаті змістового і комунікативного зв'язку між частинами тексту, тобто цілісність трактується як синонім зв'язності. Таким чином, зв'язність розуміється в широкому значенні, і тоді навчання зв'язного мовлення – це навчання побудови цілісних висловлювань.

У багатьох роботах в якості основної зазначається така властивість тексту, як **осмисленість**. „Осмислений текст – текст, який відображає, моделює те, що відбувається у реальному світі; сукупність слів, пов'язаних між собою фіксованим набором відношень, які правильно моделюють певну частину

(об'єкти і процеси) реального світу" [6]. Осмисленість тексту передбачає його зв'язність, але із зв'язності тексту не обов'язково витікає його осмисленість [2].

Цілісність тексту проявляється в осмисленому процесі породження дискурсу/тексту, є результатом осмисленої побудови дискурсу/тексту. Тобто, хороший якісний текст – це перш за все цілісний, зв'язний і осмислений текст.

Однією з важливих вимог до письмового тексту є також **зручність для читання**. Зручний для читання текст – текст, який вірно розуміється адресатом при першому читанні. У зв'язку з цим до параметрів зручності для читання більшість учених [2, 4] відносять перш за все такі стилістично важливі характеристики мовлення: ясність, точність і стислість. Деякі методисти виділяють зручність для читання в якості стержня для побудови методики навчання ПМ на іноземній мові [6].

Досягнення перерахованих якостей тексту вимагає розробки плану створення дискурсу.

Розглянемо план створення дискурсу – **дискурсивну стратегію** (термін ван Дейка 1989). „Стратегія” є принципом організації певної послідовності дій при досягненні цілеустановки, тому поняття „стратегії” описують як ознаку когнітивного плану [2, 6]. Стратегію в даному випадку відносять до сфери ідеально-теоретичного, до моделі діяльності того, хто пише. Володіння дискурсивною стратегією складає ДК того, хто пише. Визначивши дискурсивну стратегію, розглянемо самі етапи створення дискурсу, які ми виділили, спираючись на **фази текстової діяльності**, які співвідносяться з етапами мовленнєвої діяльності [4], діяльності спілкування і в широкому розумінні діяльності взагалі [6].

Текстова діяльність є складною формою діяльності і має ту ж психологічну структуру: мотив, ціль, дії, операції. Утворення мовленнєвого повідомлення розпочинається із виникнення мотиву – предметної форми існування потреби. Мотив породжує думку, яка за допомогою механізму внутрішнього мовлення перетворюється у синтаксичну структуру майбутнього висловлювання. Потім

внутрішня програма висловлювання реалізується у зовнішньому мовленні; тобто отримує акустичне або графічне оформлення [6]. Відповідно до цієї схеми породження мовленнєвого повідомлення, у дискурсивній стратегії виділяється підготовчий етап, етап планування та етап реалізації діяльності.

Важливим фактором текстової діяльності є комунікативне завдання, яке охоплює екстралінгвістичні умови текстової діяльності – комунікативну ситуацію, та її цілі – майбутній результат текстової діяльності. Комунікативне завдання є комунікативним наміром – бажанням досягти певної мети, за допомогою певних „інтенцій” вплинути на розуміння партнерів з комунікації, керувати їх поведінкою.

Ознайомлення з комунікативною ситуацією, розуміння комунікативного наміру і формування комунікативного завдання проходить на підготовчому етапі [6]. На етапі планування писемного висловлювання продумується план вирішення комунікативного завдання. Реалізація цього плану є мовленнєвою дією з використанням певного мовного матеріалу. Важливим у текстовій діяльності є контроль за реалізацією комунікативного наміру, тому варто процес висловлювання думки доповнити етапом корегування результату текстової діяльності – тексту, або етапом контролю за діяльністю [6].

Отже, побудова писемного дискурсу є одночасно і продуктивним, і рецептивним процесом, оскільки той, хто пише, повинен постійно бачити себе в ролі читача та інтерпретувати написане, створювати хороші умови для діяльності реципієнта [2, 4]. Необхідність саморедагування зумовлена підвищеною вимогою до забезпечення цілісності писемного дискурсу, що досягається в результаті осмисленого викладу текстового матеріалу.

Таким чином, формування дискурсивних умінь ми називаємо навчанням осмисленої побудови дискурсу. При цьому акцент повинен ставитися як на „кінцевий продукт” [4], так і на процес створення дискурсу/тексту [2]. Іншими словами, характеристики продукту/тексту необхідно зіставити з етапами породження дискурсу/тексту. Крім того, вважаємо, що для ефективності

функціонування дискурсивної стратегії необхідно також знати способи її реалізації на кожному з етапів.

Зокрема, перший етап побудови дискурсу – **підготовчий** – характеризується такими способами реалізації дискурсивної стратегії: аналіз „ситуації письма”, вибір функціонально-сміслового виду дискурсу/тексту; вибір релевантної інформації з використанням прийомів початку письма; виділення основного у майбутньому висловлюванні; вибір адекватного способу введення основної думки, формулювання основної думки. Основною дією того, хто пише, буде забезпечення змістової цілісності дискурсу.

На другому етапі побудови дискурсу – **планування висловлювання** – будується план вирішення комунікативного завдання. Відповідно на цьому етапі основними способами реалізації дискурсивної стратегії є: побудова плану майбутнього писемного повідомлення, вибір адекватного способу розвитку тези, вибір способу викладу думок. Основною дією того, хто пише, буде забезпечення комунікативної цілісності та зв’язності тексту.

Етап реалізації плану висловлювання представляє собою здійснення мовленнєвого вчинку з використанням мовного матеріалу. Основною дією того, хто пише, буде забезпечення змістової, комунікативної та структурної (зв’язності) цілісності дискурсу.

Етап контролю за діяльністю характеризується такими способами реалізації дискурсивної стратегії: зіставлення з початковим планом (саморедагування) та інтерпретація дискурсу. Тому доречно, на нашу думку, назвати цей етап етапом зіставлення з початковим планом висловлювання (саморедагування).

Висновки. Отже, дискурс визначається як зв’язний текст, який включає знання про світ, думки, цілі комунікантів, які необхідні для розуміння тексту, а також правил побудови дискурсу. Дискурс має такі характеристики тексту як цілісність, зв’язність, осмисленість, зручність для читання мовленнєвого повідомлення, яке характеризується послідовністю мовленнєвих дій.

Досягнення зазначених характеристик тексту вимагає конкретного плану побудови дискурсу – дискурсивної стратегії. Основними етапами створення дискурсу є: підготовчий етап, етап планування писемного висловлювання, етап реалізації плану висловлювання, етап зіставлення з початковим планом висловлювання. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаються нами у створенні системи вправ для навчання написання дискурсу-опису/розповіді майбутніх учителів іноземної мови.

Резюме. Стаття присвячена питанню формування іншомовної писемної компетенції майбутніх учителів іноземної мови згідно з сучасними міжнародними вимогами до випускників вищого навчального закладу. Автор розглядає особливості формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови, визначає суть поняття «дискурс», його характеристики та розглядає етапи створення дискурсу-опису/розповіді.

Ключові слова: дискурсивна компетенція, дискурс, цілісність, зв'язність, осмисленість, зручність для читання, дискурсивна стратегія.

Резюме. Статья посвящена вопросу формирования иноязычной письменной компетенции будущих учителей иностранного языка согласно с международными условиями к выпускникам высших учебных заведений. Автор рассматривает особенности формирования дискурсивной компетенции будущих учителей иностранного языка, определяет суть понятия «дискурс», его характеристики и рассматривает построение дискурса-описания/рассказа.

Ключевые слова: дискурсивная компетенция, дискурс, целостность, связность, осмысленность, удобство для чтения, дискурсивная стратегия.

Summary. The article deals with the formation of a foreign language written competence of the future foreign language teachers according to the international conditions for university graduates. The author describes the peculiarities of formation of a discourse competence of the future foreign language teachers,

determines the essence of the concept “discourse”, its characteristics; creation of a discourse-description/narration.

Keywords: discourse competence, discourse, integrity, connectedness, intelligence, convenience for reading, discourse strategy.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь.– М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Горбунов А. В. Методика обучения сочинению-объяснению и сочинению-аргументации на основе целостного подхода: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.02. – Улан-Удэ, 1999. – 186 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/ Наук. ред. укр. в-ння С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт. 2003. – 273 с.
4. Фоломкина С. К. Текст в обучении иностранным языком // Иностр. яз. в школе. – 1985. – № 3. – С. 18–22.
5. Curriculum für den Sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen. – К.: Ленвіт, 2004. – 256 с. (німецькою мовою).
6. Gumperz J. J. Discourse strategies. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1982. – 225p.